

V drugonavedenem primeru sta osebi poročevalcev pač navadno podani v poročevalcih dotičnih dveh senatov. Ako sta bila istega mnenja in je bil torej eden izmed njiju v svojem senatu preglasovan, vstopi pač kot drugi poročevalec eden izmed votantov (morda najstarejši), ki je zastopal nasprotno mnenje (sklep). V prvem primeru pa in prav tako v ostalih važnih primerih, ki je glede njih postavitev soporočevalca pripravna, da pospešuje vsestransko razbistritev kočljivega pravnega vprašanja (recimo v primeru soglasnega odstopa od odločbe, vpisane v »knjigo načelnih odločb« [našo knjigo judikatov], v smislu § 61, odst. 1), bo treba soporočevalca postaviti. Naravno bo to naloga prvega predsednika, ki bi mu šla glede fakultativnega imenovanja soporočevalca tudi presoja potrebe ali oporčnosti. Ne bilo bi odveč, da se tudi to izrečno pove.

(Konec prih.)

Družba, država in gospodarstvo*.

Univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič.

Dobe političnih in socialnih prevratov so zmeraj silile človeško misel, da obrne svojo pozornost na najbolj splošna vprašanja bistva družbe, države in gospodarstva. V potrdilo bi utegnil navesti celo vrsto zgledov, pričenši od starega veka, kjer sta Plato in Aristoteles prislusala svoje sociološke nauke iz socialnih viharjev, ki so bučali na Grškem od VII. veka pred Kr. r., do zadnje vojne, poveljnih prevratov in socialnih eksperimentov sodobnega časa.

Da se orientiramo o socialnih izpremembah, vršecih se okrog nas, moramo biti na jasnem glede temeljnih socioloških vprašanj, ker se tičejo te izpremembe vprav temeljev socialnega ustroja. V tem zgodovinskem okviru dobiva teoretično razmotrivanje sociološkega bistva gospodarstva in države, ki normira gospodarstvo, aktualen praktičen pomen. V tem smislu ima morda prav F r a n c O p p e n h e i m e r, ako v novi izdaji svojega spisa »Wert und Kapitalprofit« pravi:¹⁾ »Nichts ist so praktisch, wie die Theorie!« S tem je morda upravičeno tudi moje teoretično predavanje.

* Predavanje v društvu »Prayniku« dne 6. februarja 1924.

¹⁾ 2. izdaja 1922, str. VII.

Predavanje ima namen, da oriše v kolikor moči splošnih potezah razmerje med gospodarstvom in družbo ter državo kot posebno obliko družabne organizacije.

Pod gospodarstvom oziroma gospodarsko delavnostjo razumevam človeško delavnost, neposredno namenjeno, da oskrbi ljudi z odnosno redkimi zunanjimi materialnimi dobrinami. Taka delavnost predstavlja važno posebno panogo človeške delavnosti. Pa tudi razne druge gospodarske panoge človeške delavnosti (na pr. pedagoška, zdravniška itd.) imajo svojo gospodarsko stran, svoj gospodarski izgled, kolikor so indirektno gospodarsko orientirane (na pr. honorar), ali potrebujejo materialna sredstva za svoje vzdrževanje (na pr. državni organi) ali pa posredno vplivajo na oskrbo ljudi z omenjenimi materialnimi dobrinami (na pr. gospodarski vpliv narodne prosvete, narodnega zdravja, narodne obrambe, državne politike itd.). To podeljuje poseben pomen gospodarskemu elementu, s katerim so več ali manj prepojene skoraj vse strani človeškega življenja.

Kadar skupaj gospodari več ljudi, neha biti gospodarstvo zgolj razmerje človeka napram zunanji naravi, njemu se pridružuje razmerje človeka napram drugemu človeku. Pojavlja se družabni element. Na gospodarstvu se pokaže vpliv značaja družabnih razmer. Tako je dobilo Robinzonovo gospodarstvo, ko se je pri Robinzonu pojavil Petek, družabni značaj in je postalo odvisno od socialnega razmerja med tema osebama. Robinzonovo gospodarstvo bo imelo različen značaj, odvisno od tega, ali se bo Robinzon ravnal napram Petku po načelu, »do ut des«, ali po načelu gotskega programa »jedem nach seinen vernunftgemäßen Bedürfnissen«, ali pa bo posušnil Petka in nad njim proglasil svojo diktaturo.

Da postane za nas razumljivo družabno osredje, v katerem se vrši gospodarski proces, se je treba poglobiti v pojem družbe. Ta pojem je doslej precej sporen. Eni ga smatrajo za *normativen* pojem, t. j. menijo, da obstoji družba šele, kjer obstoje norme, ki regulirajo medsebojne odnose med ljudmi. Drugi smatrajo tak pojem družbe za preozek in menijo, da je pojem družbe *psihološki* pojem, ter iščejo družbo tam, kjer obstoji enakost psihičnih procesov in skupna mentaliteta več ljudi. V zvezi s tem smatrajo številni avtorji sociologijo za »socialno psihologijo«. Pri tem so ti psihični procesi po mnenju enih individualni procesi ter predstavlja družba le nekako enakost oziroma skupnost teh procesov; narobe, je družba po mnenju drugih²⁾ nekaka psihična celota in so individu-

²⁾ Na pr. po mnenju dr. Othmarja Spanna, o čigar univerzalistični konceptiji družbe sem bil podal kritiko v članku »Univerzalistična konceptija ekonomije Othmara Spanna« (Arhiv za pravne i društvene nauke. November, 1923.)

alni psihični procesi le izraz te celote. Zdi se mi, da je tudi ta psihološki pojem družbe preozek, vsekakor ugotavlja le eno stran družbe, ne pa njenega bistva.

Da pridemo do pravega pojma družbe, uporabim, naslanjajoč se na članek ruskega nacionalnega ekonoma Petra Struveja »Hozjajstvovanje, hozjajstvo, obščestvo«,³⁾ tale način razlaganja. Vzemimo skupino ljudi. Ta skupina utegne biti sestavljena iz posameznikov na različen način. Z ozirom na to utegnemo razločevati nastopne oblike človeških skupin:

I. Priprosta skupina ali skupljenje (agregat) ljudi. To je ono, kar imenujejo Nemci »Undverbinding«, in sicer aritmetična vsota drug poleg drugega, toda drug od drugega neodvisno živečih ljudi. Tu še ni družbe.

II. Sistem ljudi, in sicer skupina drug na drugega navezanih in drug na drugega vzajemno učinkujočih ljudi. Tak sistem (ne v smislu kakršnekoli sistematičnosti, temveč edino le v smislu medsebojnih vezi) je vprav ono, kar se jemlje v misel s pojmom družbe. Družba je torej sistem ljudi. Ta pojem je širši, kakor pojem skupine ljudi z enako ali skupno mentaliteto. Moderna veda o gozdu (ekologija) čisto pravilno smatra gozd za društvo dreves, ker ni gozd, kakor trdi napačno O. Spann, agregat dreves, temveč sistem z medsebojnimi vezmi zvezanih dreves, izmed kojih raste vsako v gozdu drugače, kakor bi raslo izolirano. Kolikor gre za človeško družbo, nastaja seveda vsled medsebojnih vezi pri ljudeh tudi skupna mentaliteta. Medsebojne vezi vplivajo na mentaliteto posameznih članov družbe (na pr. na njihove potrebe). V tem oziru se je treba pridružiti avtorjem, med njimi tudi Spann u, ki naglašajo, da ustvarja družbo v človeški psihi nekaj novega, česar bi ne bilo brez družbe. Vendar pa je omenjena skupna mentaliteta le ena stran družbe, poleg katere obstoji še materialno-mehanična stran. Družba je vsled tega lahko širša, kakor skupina ljudi s skupno mentaliteto v pravem pomenu besede. Na pr. predstavljajo milijoni z vezmi izmenjave zvezanih ljudi eno družbo (en sistem), dasi niti ne poznajo drug drugega.

III. Edinstvo ljudi, ki se razen medsebojne zvezanosti posameznih članov karakterizira še s tem, da obstoji v tej skupini enotna volja, ki so ji podrejeni posamezni člani, in sicer volja, ki si stavi določne cilje. Taka enotna volja se ne sme smatrati za metafizično voljo celote, ki češ da eksistira poleg individualnih volj. Dejansko je stvar namreč ta, da predstavlja edinstvo ljudi iz individujev sestavljeno celoto s tako diferenciranimi deli, da so se v njej oblikovali posebni organi volje, ki določajo ravnanje celega edinstva, t. j. vseh njegovih članov. Empirična sociologija je zbrala

³⁾ »Ekonomičeskij Vjestnik.« Berlin 1923, št. II.

obširno gradivo glede tega, kako se razvija v socialnem sistemu diferenciacija, kako se izločajo organi volje in oblasti, kako fizična, nacionalna, verska, razredna struktura družbe-sistema določa tiste skupine ljudi, ki nastopajo kot nositeljice volje in oblasti socialnega edinstva.

Med tremi navedenimi oblikami človeških skupin obstoji tole razmerje; vsako edinstvo je obenem sistem in vsak sistem je obenem neka skupina ljudi; ne pa narobe: ni vsaka priprosta skupina ljudi sistem (družba), temveč samo tista, v kateri so ljudje drug na drugega medsebojno navezani, ravno tako ni vsak sistem ljudi (družba) edinstvo ljudi, temveč samo tisti sistem (družba), ki ima edino voljo-vodnico.

Za sociologijo ni bolj temeljnega razločka, kakor razloček med sistemom in edinstvom ljudi.

Sistem ljudi nima enotne volje, vsled tega ne smemo govoriti o družbi kot o subjektu. Družba je zmeraj nekaj anonimnega. Edinstvo ljudi pa ima enotno voljo in vsled tega se lahko personificira v osebi nositelja te volje. Dasi imenuje metaforično sociologija iz medsebojne zvezanosti ljudi izvirajoče pojave organske, vendar se šele edinstvo ljudi približuje organizmu. Seveda je tudi to le metafora. Zakaj ne smemo smatrati niti družbe niti edinstva ljudi za pravi organizem, kakor ga definira moderna biologija,⁴⁾ in v čem tiči načelna razlika med njima in biološkim organizmom, iz katere sledi tudi napačnost takozv. organične šole v sociologiji, teh vprašanj se ne bom sedaj dotikal.

Nadaljujem z analizo razlike med sistemom in edinstvom.

Sistem ljudi (družba) je področje iracionalnih, t. j. neracionaliziranih socialnih pojavov, ki se, kakor pravi Wundt, odlikujejo po heterogoniji ciljev, kar pomeni, da zasledujejo ljudje druge (ἑτερος) cilje, iz tega pa nastajajo pojavi, ki niso bili kot taki smoter dotičnikov. Na pr. se preseli vsak, zasledujoč svoje lastne cilje, v določen kraj ter zraste iz tega veliko mesto, ne da bi ljudje zasledovali cilja, ustvariti »Great-London« ali »Groß-Berlin«. Ali stremlje vsak na trgu za tem, da kar najugodnejše proda ozir. kupi blago, iz tega pa nastane neka splošna tržna blagovna cena. Taki pojavi se imenujejo heterogenični ali naravni ali pa, kakor sem že omenil, organski, ker sami po sebi zrastejo iz dejanj velikega števila ljudi, kakor rastejo veje drevesa iz njegovih celic.

Narobe pa je edinstvo ljudi področje racionaliziranih socialnih pojavov. Taki pojavi so teleološkega značaja, ker jih

⁴⁾ Gl. n. pr. Oskar Hertvig, Allgemeine Biologie. I, 5. Aufl. 1920 ali P. Deegener, Die Formen der Vergesellschaftung im Tierreich. Ein systematisch - soziologischer Versuch. 1918.

ustvarja volja socialne enote, zasledujoč po njej postavljene cilje (τέλος). Ti pojavi se odlikujejo, kakor pravi Peter Struve, po avtogoniji ciljev, kar pomeni, da nastajajo določni pojavi vsled tega, ker je bila nanje same (αὐτός) naperjena volja socialnih organov. Na pr. se ustanavljajo cene, ki jih določa državna ali samoupravna oblast, po načelu avtogonije ciljev, ker je bila na ustanovitev teh cen kot takih naperjena volja te oblasti. Taki pojavi se imenujejo avtogenični ali umetno napravljeni (artefakta),⁵⁾ pa tudi pragmatični pojavi, ker so rezultat določnih činov (πράγματα) socialnih organov.

Zanimiva je, slednjič, razlika med družbo in edinstvom ljudi z ozirom na razmerje celote napram poedincu. V družbi obstoji razmerje med celoto in individuum v tem, da ustvarja družba za individuum določen milieu,⁶⁾ t. j. skupnost večinoma indirektnih vplivov drugih ljudi. Na pr. indirektno preko cen vplivajo na posameznega producenta vsi konsumenti in vsi drugi producenti. S tem se ustvarja gospodarski »milieu«, ali kakor pravijo sedaj nacionalni ekonomisti, konjunktura. V edinstvu obstoji pa razmerje med celoto in individuum v tem, da organ socialne celote večinoma direktno učinkuje na posameznika. Na pr. predpisuje socialna oblast posameznemu producentu, naj producira to in to.

Treba je temu dodati, da ni med navedenimi oblikami socialnih skupin strogo začrtanih mej ter kaže življenje več prehodnih oblik. Ena in ista skupina ljudi utegne predstavljati v marsikaterem oziru (političnem, verskem in dr.) organizirano edinstvo, v drugem (gospodarskem) pa samo sistem, deloma celo priprosto skupino ljudi. Tri razložene oblike so samo idealni tipi (»Ideal-Typus« Max Weberja) in imajo spoznavno vrednost takih tipov.

Razločevati navedene tri tipe človeških skupin je važno za razumevanje družabne organizacije gospodarstva. Kajti vsaki obliki te organizacije ustreza določen gospodarski ustroj.

Priprostemu agregatu ljudi ustreza skupina drug poleg drugega obstoječih, drug na drugega nenavezanih posameznih gospodarstev. To je skupina izoliranih naturalnih gospodarstev, ki je

⁵⁾ To besedo rabita F. Tönnies (Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie. 4. und 5. Aufl. 1922, str. 5) in Max Weber (Wirtschaft und Gesellschaft, 1921).

⁶⁾ Ta pojem je bil, kakor pravi Peter Struve, uvedel v biologijo J.-B. Lamarck, v sociologijo pa Aug. Comte in sensimonist Pierre Leroux, ki celo pravi, da »La société est un milieu«, razširil ga je Hippolyte Taine (gl. Struve, op. cit., str. 16). Temu dodam, da je bil v narodno-gospodarsko vedo uvedel pojem »milieuja« metodolog zgodovinske šole Karl Knies v svojem spisu »Die politische Oekonomie vom Standpunkt der geschichtlichen Methode« (1853, 2. izdaja, 1883).

obstajala v bolj ali manj čisti obliki, preden se je razvilo menjalno gospodarstvo.

Sistemu ljudi (družbi) ustreza sistem medsebojno zvezanih samostojnih gospodarstev. Takšno je v svoji čisti obliki svobodno narodno gospodarstvo, temelječe na svobodni izmenjavi, ki predpostavlja odplatnost gospodarskih dejanj, osvojenje gospodarskih dobrin po posameznikih oz. po ožjih skupinah ljudi, avtonomijo posameznih gospodarstev v njihovem gospodarskem ravnanju (in sicer prostost gospodarske iniciative, sklepanja pogodb, izbire dela in konsuma), slednjič, določno diferenciacijo posameznih gospodarstev, ki se kaže v delitvi dela in razdelitvi ljudi po imetju in po poklicih. Orisano narodno gospodarstvo predstavlja to, kar se imenuje sestavljeno gospodarstvo, t. j. iz samostojnih gospodarstev sestavljen sistem, ki se ne vodi po nobeni enotni volji.

Edinstvu ljudi ustreza popolnoma socializirano gospodarstvo (Vollsozialisierung), ki je enotno gospodarstvo, t. j. gospodarstvo, ki predstavlja teleologično enoto, se vodi po eni volji in je od te volje racionalizirano. Tako gospodarstvo temelji na odpravi lastnine, na podrejenosti (heteronomnosti) posameznih gospodarstev in na prisilni izmenjavi, vršeči se ne na podlagi sklepanja svobodnih pogodb, ampak avtoritarno, t. j. na podlagi odločb enotne volje, in sicer brez upoštevanja načela odplatnosti gospodarskih dejanj.

Navedene tri socialne oblike gospodarske organizacije so tudi samo idealni tipi. Dejansko življenje kaže več prehodnih in mešanih oblik. Sodobno narodno gospodarstvo je na pr. neka spojitev sistema z edinstvom, pač pa z izrečno prevladujočim značajem sistema.

Kakor za sociologijo ni bolj važnega razločka, kakor razloček med sistemom in edinstvom ljudi, tako za ekonomsko vedo ni bolj važne razlike, kakor tista, ki obstoji med sistemom samostojnih gospodarstev in racionaliziranim enotnim gospodarstvom socialne celote, t. j. med tem, kar imenuje Max Weber *Verkehrswirtschaft* in *Planwirtschaft*.

V prvem se vrši zadovoljitev človeških potreb pod vplivom osebnega interesa in orientacije na trgu. V drugem se vse vrši po predpisih socialne oblasti. Osebni interes je potisnjen v ozadje in ga morajo nadomestiti idealni altruistični nagoni ali pa strah pred kaznijo. Pri tem se v prvem gospodarska racionaliteta kontrolira po vrednostni in denarni kalkulaciji (*Geldrechnung*), namreč po mehanizmu ponudbe in povpraševanja, cen, v denarju izraženih izdatkov, kosmatih in čistih donosov. V drugem mora vse to nadomestiti naturalna kalkulacija (*Naturalrechnung*), ki jo mora izvajati za celo narodno gospodarstvo osrednja oblast. Ta kalkulacija pa naleti na celo vrsto načelnih težkoč, ki so tako velike, da jih ni utegnila premagati doslej nobena, celo najbrez-

obzirnejša diktatura. To je zelo važna ugotovitev. Komunistični eksperiment v Rusiji je v tem oziru zelo podučen.

Res je, da prinaša svobodni sistem gospodarstev v marsičem le formalno, ne pa materialno racionaliteto gospodarskega procesa. Tudi ni zanikati, da ne ustreza ta gospodarska organizacija v svoji kapitalistični obliki v marsičem tudi etičnim in krščanskim postulatam, in da izvira iz nedostatkov svobodnega narodno-gospodarskega ustroja nezadovoljstvo širokih ljudskih slojev s tem ustrojem. Vendar le obstoji doslej samo ena praktično izvedljiva pot, ki vodi k pravi odstranitvi ali vsaj k omiljenju teh nedostatkov. Ta pot sicer ne obstoji v nadomestitvi sodobnega gospodarskega ustroja z neizvedljivo popolno *Planwirtschaft*, ampak v korrigiranju obstoječega ustroja s pomočjo socialne politike in socialne reforme.

Vprašanja socialne politike nas privajajo k pojmu države ter k razmerju med državo in gospodarstvom.

Sodobne družbe so organizirane v obliki držav. Vpliv državne organizacije družbe se kaže tako na gospodarski kakor tudi skoraj na vseh drugih straneh družabnega življenja. Za razumevanje te državne vloge je potrebno, da smo na jasnem glede tega, kaj je pravzaprav država. Tega vprašanja se je treba dotakniti, če govorimo o vplivu države na gospodarstvo. Narodno-gospodarska veda se ne sme izogniti vprašanju o tem vplivu.

V novejši literaturi je, kolikor znano, najbolj značilna Hans Kelsenova opredelitev države kot »*Personifikation der Rechtsordnung*«. ⁷⁾ S stališča pravne dogmatike je ta opredelitev države kot kompleksa pravnih norm ali pravnega reda pravilna. Toda H. Kelsen trdi — in tu je ravno *punctum saliens*, — da je to edinstven pojem države ter ni mogoč noben drug pojem. S to svojo trditvijo nastopa proti številnim sociologom in juristom, ki priznavajo še sociološki pojem države. Nedavno tega je prof dr. Leonid Pitamic podal protikritiko o tej Kelsenovi kritiki in je pokazal, da je poleg jurističnega popolnoma upravičen tudi sociološki pojem države. ⁸⁾ Potrebo po sociološkem pojmu države posebno jasno čuti narodno gospodarska veda. Govorimo namreč na pr. o »državnem gospodarstvu« (ne o finančnem pravnem redu, ampak o finančnem gospodarstvu samem). Kako pa bi obstajalo državno gospodarstvo, če je država samo pravni red? Očividno je, da je država razen pravnega reda še nekaj drugega in da iz tega splošnega sociološkega bistva države izvira med drugim tudi pravni red države.

⁷⁾ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff. Kritische Untersuchung des Verhältnisses von Staat und Recht. 1922.

⁸⁾ Kritische Bemerkungen zum Gesellschafts-, Staats- und Gottesbegriff bei Kelsen (Zeitschrift für öffentliches Recht. 1923).

S sociološkega stališča pa ni država nič drugega kakor najvišja, t. j. najbolj organizirana in najbolj avtonomna (suverenska) oblika edinstva ljudi. Država v tem smislu završuje celi niz edinstev, uvrščenih v družbo in sicer družin, različnih družb, zvez in samoupravnih teles. Meddržavna zajednica je socialna tvorba, ki se doslej bolj približuje sistemu držav kakor edinstvu, ki pa se polagoma oblikuje v edinstvo. Država je torej: 1.) določna skupina ljudi, 2.) skupina medsebojno zvezanih ljudi, t. j. sistem ljudi (družba) in 3.) edinstvo ljudi, ki ima edino voljo in posebnj aparat za uveljavljanje te volje. Kompleks zunanje obveznih, t. j. kakor se izraža Max Weber »durch die Chance des (physischen oder psychischen) Zwanges« garantiranih norm, ki se z njih pomočjo dosega uveljavljanje državne volje, je ravno pravni red države.

Ker raste edina državna volja iz družbe — sistema, tedaj odsvita na obliki in značaju te volje nacionalna, verska, razredna in dr. družabna struktura. Ta sociološki aspekt pri razmotrivanju države je zelo važen za razumevanje njenega vpliva na gospodarstvo.

Ni neobhodno potrebno, da bi se za državo bistvena enotna volja raztezala na vse strani življenja družbe in posameznih njenih članov. Področje in obseg uveljavljanja državne volje utegne biti širši ali ožji. Z ozirom na to morejo obstajati in res obstoje najrazličnejši državni tipi. Državna organizacija družbe je kakor nekaka na družbo naložena mreža enotne volje. Ta mreža ima širše in ožje luknje, v katerih okviru je posameznikom prepuščena prostost gibanja, ravnanja in zasledovanja svojih lastnih ciljev.

V čem se torej kaže vpliv države na gospodarstvo?

I. Državna oblast izvršuje s pravnimi normami in čini svojih organov predvsem formalno in pasivno regulacijo delovanja avtonomnih zasebnih gospodarstev in jim zasigura v okviru te formalne regulacije pridobljene gospod. ugodnosti. To je isto, kar imenuje M. Weber »Regulierungsordnung« in kar bolj pravilno imenuje H. Kelsen »Gerichtsbarkeitsordnung«. S to svojo funkcijo ustvarja država ono splošno formalno strugo, po kateri teče gospodarska delavnost. Izmed pravnih norm spada sem predvsem pretežna večina materialnega in procesualnega državlanskega in del kazenskega prava, kakor tudi marsikatero norme ustavnega in upravnega prava. Država, ki bi razen najbolj neobhodnega finančnega gospodarstva omejevala svoj vpliv na gospodarstvo samo z omenjeno formalno vlogo, bi bila čista oblika pravne države absolutnega laissez faire, t. j. čistega ekonomskega liberalizma; to bo bila država, ki jo imenuje F. Lassalle »Nachtwächter«. Gospodarstvo samo bi bilo v tem primeru skoraj čisto Verkehrswirtschaft, t. j. svobodno narodno gospodarstvo. Treba je samo pripomniti, da je

meja med formalno in materialno regulacijo gospodarstva tekoča. Nekatere formalne omejitve vsebujejo namreč že materialno regulacijo gospodarske delavnosti (n. pr. marsikatero normo, ki se tičejo delniških družb ali norme dednega prava).

II. Država si stavi z ozirom na gospodarstvo neke specialne pozitivne cilje ter izvršuje v dosego teh ciljev materialno in aktivno regulacijo delovanja zasebnih gospodarstev. Stavi si n. pr. cilj povzdigniti kmetijstvo, industrijo, trgovino, regulirati denarni obtok. To je takozv. gospodarska politika države. Ali pa si stavi cilj ustvariti bolj pravično razdelitev imetja (na pr. agrarna reforma), ustanoviti bolj pravične blagovne cene (na pr. maksimiranje cene tega ali onega blaga), preprečiti izkoriščanje nekaterih slojev prebivalstva (na pr. zakonodaja o delavskem varstvu), podpirati neimovite (na pr. socialno zavarovanje, stanovanski ukrepi itd.). To je takozvana socialna politika države. Dočim nasleduje gospodarska politika produktivne cilje, stremi socialna politika za dosego distributivnih egalitarnih ciljev. Obe panogi politike ustrezata temu, kar imenujeta M. Weber in H. Kelsen »Verwaltungsordnung«. Glavna pravna panoga, v kateri se oblikuje ta druga gospodarska vloga države, je upravnopravo. Vsled tega je moči reči, da pomeni razvoj gospodarske in socialne politike obenem razvoj upravnega prava. V zadnjem času pa preveva čimdalje več socialno-političen duh tudi ustavno, državljansko in kazensko pravo, posebno pa finančno pravo, čigar glavni del spada tudi v področje upravnega prava. Ako je čista pravna država absolutnega *laissez faire en* tečaj, je drugi tečaj čisto socialistična ozir. komunistična država, v kateri je vsa gospodarska delavnost objekt socialno-politične regulacije. Njej ustreza čisto socialistično ozir. komunistično socialno gospodarstvo v smislu absolutnega *Planwirtschafts Vollsozialisierung*. Pravzaprav pomeni vsako gibanje države v smeri socialne politike uvažanje socialističnega, t. j. teleološkega načela (racionaliziranja) v sistem avtonomnih zasebnih gospodarstev. V tem smislu ni ostro začrtane meje med široko socialno reformo in delnim socializmom. Vendar je moči teoretično postaviti načelno mejo med socialno reformo in socializmom tam, kjer neha že delovati mehanizem trga in efektivnih cen. Vprav tu leži tudi Rubikon med delno in popolno socializacijo. Pri prvi funkcionira namreč mehanizem cen in velja denarna kalkulacija (*Geldrechnung*), dočim bi pri drugi vse to nehalo in bi se kontrolirala gospodarska racionaliteta s pomočjo gori omenjene oblastvene naturalne kalkulacije (*Naturalrechnung*).

III. Država, kot na določen način organizirana skupina ljudi, vodi svojo lastno takozv. finančno gospodarstvo. To gospodarstvo temelji deloma na zasebno-gospodarskem načelu, deloma se označuje s prisilnim (avtoritarnim) nabiranjem dohodkov in z

negacijo načela odplatnosti. V obeh primerih pa pomeni državno gospodarstvo to, da se en del dohodkov družabnih članov (narodnega dohodka) odtegne tem članom, prenese v roke države in se potroši po določbah državne volje.

Kako velik je ta del v nekaterih državah, ki so bile deležne svetovne vojne, je razvidno iz podatkov za l. 1920., ugotovljenih na bruseljski mednarodni finančni konferenci. Absolutno so znašali državni dohodki v dolarjih na eno osebo prebivalstva: v Veliki Britaniji — 120, v Zed. drž. Sev. Am. — 56,5, na Francoskem — 47,5, in na Nemškem — 12,5. Relativno v odstotkih narodnega dohodka so znašali državni dohodki: v Zed. drž. Sev. Am. — 8 %, na Nemškem — 12 %, na Francoskem — 18 % in v Vel. Britaniji — 27 %. V Jugoslaviji znašajo celokupni državni dohodki po načrtu proračuna za l. 1924.-25. 10.405 mil. Din, t. j. na osebo, če računamo prebivalstvo Jugoslavije okroglo 12 mil. ljudi, 867 Din ali okoli 11 dolarjev. Če pa vzamemo samo one državne dohodke, ki pomenijo dejansko obremenitev prebivalstva (direktni in indirektni davki in 60 % dohodkov od državnih monopolov, kar je razlika med prodajno in lastno ceno monopoliziranih predmetov), potem je pravo davčno breme 6.074 mil. Din, t. j. na osebo 506 Din ali okoli 6,5 dolarjev. Razen tega je še davkov samoupravnih teles 1.475 mil. Din, t. j. na osebo 123 Din ali 1,5 dolarjev. Skupaj je torej celotno finančno breme na osebo 629 Din ali okoli 8 dolarjev.⁹⁾

Razširjenje finančnega gospodarstva, poddržavljenje različnih podjetij in celih gospodarskih panog (železnice, pristanišča, pošta, brzojav in telefon, novčanstvo, tobačni in drugi monopoli, produkcija različnih predmetov za oskrbo vojske, deloma hipotečni in dr. kreditni zavodi, rudarska podjetja, zavarovalni zavodi, gozdovi, zdravilišča, kopališča in dr., slednjič razne mešane delniške družbe z državno udeležbo) in prepojitve finančnega gospodarstva s socialno-političnimi smotri (pri katerih se priprosto poddržavljenje — Staatskapitalismus — nadomešča s podružabljenjem — Sozialisierung — na pr. po vojni na Nemškem ustvarjene državne organizacije za rudarstvo in težko industrijo: Kohlenwirtschaft, Kaliwirtschaft, Eisenwirtschaft, Elektrizitätswirtschaft, pri katerih so se ohranila zasebna podjetja, toda je bila uvedena udeležba uslužbencev in delavcev na vodstvu teh organizacij v obliki posebnih svetov — Rätessystem) — vse to kaže morebiti najmočnejši vpliv državne volje na družabni gospodarski sistem.

Pri tem je omeniti, da obstoji v tem oziru za vsako državo in za vsak gospodarski sistem neka razvojna stopnja narodnega gospodarstva in od celokupne družabne in državne organizacije

⁹⁾ Gl. dr. M. Jovanović in V. Dj. Budžet za 1924-25. (Economist, Februar. 1924.)

odvisna meja, ki za njo narašča vsled rasti finančnega gospodarstva, rasti javnih podjetij na račun zasebnih in vsled omejitve gospodarske svobode nevarnost kršenja gospodarske racionalitete. Obenem narašča nevarnost prevelikega vpliva na gospodarstvo čisto političnih činiteljev, prevelike odvisnosti državljanov od državne oblasti, kar izpodriva temelj individualne svobode. Kar pa je posebno važno z gospodarskega stališča, narašča s tem nevarnost, da se ugasi ono navdušenje (patos) gospodarskega ustvarjanja, ki ga opazujemo pri samostojnem avtonomnem gospodarju, pričenši od kmeta, ki gospodari na lastni grudi, tja do organizatorjev velikanskih modernih podjetij in podjetniških zvez.¹⁰⁾

Ob koncu še enkrat naglašam, da se nanaša zmeraj državna regulacija gospodarstva na sistem gospodarskih molekulov. Ti molekuli pa pri regulaciji ostajajo in se vrše naprej molekularni procesi, ki na določen način reagirajo na regulacijo. Šele posledica te reakcije je končni gospodarski efekt ukrepov državne volje. Pri tem pa, dočim so ukrepi sami avtogenični, je njihov efekt heterogeničen, odvisen od mehanike celega sistema in v njem delujočih molekularnih sil. To se posebno jasno kaže na pr. pri rentabiliteti indirektnih davkov ali pri prevalitvi davkov. Isto se opazuje pri normiranju cen posameznega blaga, pri določanju železniških tarif, pri reguliranju prometa z valutami in devizami itd. Še bolj nepričakovane reakcije utegne provzročiti poseganje državne oblasti v temeljne elemente gospodarskega sistema.

Ako pregledamo zgodovino ekonomskih doktrin in ekonomske prakse, se pokaže tole:

Stari merkantilizem ni še poznal sistema, ki ga predstavlja gospodarska stran človeške družbe, in reakcij tega sistema na ukrepe državne oblasti.

Fiziokrati, klasiki in liberalna šola so prvič podali analizo tega sistema, toda so preveč idealizirali ta sistem in podcenjevali sposobnost državne oblasti potom vpliva na gospodarski sistem dosegati zaželjene efekte.

Novejši socialni (egalitarni) merkantilizem v svojih skrajnih oblikah pretirava zopet plastičnost sistema in misli, da je ta sistem glina, iz katere napravi moderna mogočna država vse, kar hoče.

V ospredje mora stopiti neka sinteza, ki se zaveda, da sta baš družba in njej ustrezajoči gospodarski sistem plastična, da evolucionira ta sistem sam z evolucijo produkcijskih razmer in z evolucijo mentalitete ljudi, ki gospodarijo; sinteza, ki se pa obenem zaveda, da je ta sistem le do neke meje plastičen, ker sistem ostaja

¹⁰⁾ Gl. Dr. Kurt Wiedenfeld. Das Persönliche im modernen Unternehmertum. 2. Aufl. 1920.

sistem ter na določen način reagira na vsako regulacijo. Dokler ni sistem sam dozorel do gotovih izprememb, prej ga zlomi mogočni državni Leviathan, kakor ga prisili, da funkcionira na način, ki nasprotuje njegovi naravi in ne ustreza fazi njegovega razvoja. Spoznanje tega je ena izmed važnejših pridobitev sociološkega pojmovanja gospodarskih procesov. Tako pojmovanje prepoveduje brezobzirnost pri poseganju državne oblasti v družabni gospodarski sistem, obenem pa imperativno zapoveduje že zaradi stabilnosti sistema neumorni napredek na polju socialne politike in racionaliziranja gospodarskega procesa, kolikor so za to v sistemu samem podani neobhodni pogoji.

Ali je s pregonom radi pregreška po § 104 srb. k. z. vselej ukinjena pravica do zasebne obtožbe?

Višji sodni svetnik dr. Hinko Stepančič.

Pravzaprav je ob sebi umevno, da je v primerih obsodbe radi pregreška po § 104 srb. k. z. vsak drug pregon radi istega kaznivega dejanja popolnoma izključen. Vendar ni treba, da bi vselej ugasnila tudi pravica razžaljenega, ki mu gre kot zasebnemu obtožitelju, če odstopi državni pravdnik od pregona radi pregreška po § 104 srb. k. z.¹⁾

Navedeno načelo zlasti ni utemeljeno v primeru, ako izjavi drž. pravdnik v smislu § 90 k. pr. r., da ni povoda za nadaljni pregon in če si je razžaljeni pridržal že v ovadbi pravico, da nastopi eventualno kot zasebni obtožitelj.

Po XII. poglavju kazenskega zakona ima vsakdo pravico, da čuva svojo zasebno čast in išče v določenem roku zadoščenje na sodišču za vsako njeno kršenje. Razen tega pozna zakon še posebno in bolj strogo zajamčeno čast oblastev in uradnih oseb po § 312 k. z. in po čl. V. zakona od 17. decembra 1862 št. 8 drž. zak. iz leta 1863. Te določbe vsebuje sedaj § 104 srb. k. z. Nikjer pa ni rečeno, ne v avstrijskem ne v srbskem kazenskem zakonu, da bi človek, če je uradna oseba, s tem izgubil svojo zasebno čast, ki bi bila ta popolnoma krita z uradno častjo.

¹⁾ Primeri rešenja stola sedmorice, odd. B od 30. maja 1922 KI 223/21, zlasti zadevna izvajanja vrhovnega državnega pravdnika v zbirki »Slov. Pravnika« 1923 pod števil. 22, ki pa se peče le s primerom, da je bila razžaljena priča.